

Suhted kooli väärtusruumi mõjutajana

Tiia Lister

Koolituskeskus ELLU koolitaja -psühholoog

Ettekanne TÜ eetikakeskuse konverentsil „Koolide hindamine, hindamine koolis“

2. ja 3. detsembril 2010

Praktilise koolipsühholoogia vaatenurgast on erinevad suhted üks kõige keerulisem teema ja kõige raskemini mõjutatav valdkond koolis. Probleem pole ainult selles, et keeruline suhetemuster koolis on enamasti seotud peale rollisuhete ka isiklike suhetega ja selletõttu varjatud.

Suhete kvaliteet määrab suures osas kooli psühho-sotsiaalse mikrokliima, valmisolekud õppida ja õpetada, pinnase koolikiusamise tekkeks, koolidemokraatia olemasolu ning ka eeldused edukaks meeskonnatööks nii õpilaste-õpetajate vahel kui ka õpetajate meeskonnas omavahel.

Suhted õpilaste ja õpetajate vahel peegeldavad aga otseselt õpetajate-juhtkonna ja õpetajate omavahelisi suhteid. Koolides, kus juhtkonna ja õpetajate vahel on konflikte ja tihti arusaamatusi, kanduvad halvad ja pingestatud suhted ka õppetundi ja klassi. Sellistes koolides on tavalised kergekäelised märkused e-koolis õpilastele õpetajate poolt, kuna kõrge pingestatuse tõttu ei kannata nad välja õpilaste tekitatud lisapingeid näiteks murdeaaliste klassides.

Peale kolleegide vaheliste suhete mõjutavad omavahelist läbisaamist ka lähisuhted, eriti maapiirkondades, kus paljud on omavahel sugulased, naabrid või lausa pereliikmed. On piirkondi, kus suguvõsades esinevad konfliktid kanduvad kooli, avaldades õpetajatetoa juttudes või õpilaste kaklustes koridorides.

Kooliheaolu taseme tõstmise ja positiivse mikrokliima loomiseks koolis on oluline, et omavahelistest suhetest räägitakse, arutletakse avalikult nende väärtushinnangute üle, mis aitavad kaasa luua paremaid suhteid kõigi osapoolte vahel, lahendada arusaamatusi ning leida ühist keelt ja meie-tunnet koolis. Samas tuuakse esile, ei kardeta, vaid lahendatakse ka „tulena tuha all“ hõõguvaid konflikte ja tehakse tegusid, et saavutada häid suhteid koolis.

Õpetajatest kui elukogemustega täiskasvanutest ja väljakujunenud väärtustega inimestest saab alguse heade suhete kultuur koolis.

Positiivne suhtumine üksteisesse, head suhted kõigi osapoolte vahel ja praktiline oskuslik suhtlemine – need on võtmetegurid, mis aitavad koolikultuuri taset hoida ja tõsta ka keerulistes situatsioonides koolis.

Head suhted paistavad välja, kui inimesed arvestavad ja mõistavad üksteist, usaldavad avameelselt rääkida oma muredest ja tunnevad rõõmu koosolemisest, mis on pingevaba ja üksteist rikastav nii tööalaselt kui ka vaimselt-hingeliselt.

Selleks, et selliselt suhelda ja luua häid suhteid, ei piisa tihti tavaoskustest. Tänapäeval on inimesed ja nende saatused keerulised, selletõttu on õpetajatel vaja häid sotsiaalseid ja psühholoogilisi oskusi heade suhete loomiseks, hoidmiseks ja efektiivseks suhtlemiseks, et vältida ja ennetada ka konflikte.

Oskused luua ja hoida kontakti ka uute õpilastega nii, et nad kiiremini kohaneksid; oskus öelda „ei“ ennast kehtestades kas ülearu paljude tööülesannete vältimiseks või korra loomisel klassis; võimalus leppida kolleegi iseloomupuudustega ja oskus teda suunata parema käitumise teele; tähepanelikkus ka kinnise murdeaalise noore probleemide avastamisel –

need on vaid mõned näited, kus on tihti vaja erilisi sotsiaalseid oskusi õpetajal, et säilitada koolis meeldivat ja osavõtlikku atmosfääri.

Kooli üldise väärtusruumi kujundajaks on otseselt põhiteljena konkurentsi-koostöö vastandumine või ühe osa ülekaal. Kui juhtkond peab kasulikuks hoida õpetajate vahel pidevat konkurentsiõhkkonda, siis pole imestada, et samad väärtused ilmnevad ka klassiruumis ning pole võimalik rääkida heast koostööst, usaldusest, üksteisega oma murede ja heade ideede jagamisest, raskustes toetamisest ning mõistvusest.

Soe, osavõtlik kool on vaba vastandumisest, pidevast võistluspingest ja ärapanemisest. Puudub vajadus pingeridade järele nii kooli sees kui ka avalikkuses, sest koolis on väärtuseks „oma nägu“, eripära, eneseteostus ja individuaalne võimete areng. Edu mõõtmise aluseks on võrdlus oma varasemate saavutustega ja enda püstitatud eesmärkide saavutamine.

Psühholoogilises mõttes „hea kooli“ tunnusteks ongi osavõtlikkus, meie-tunne ja koostöö, loominguline vabadus ja ideede rohkus, avastamisrõõm ja orientatsioon sisulistele väärtustele, mitte näivusele ja fassaadile. Sellises koolis on kõrge kooliheaolu tase, mis puudutab kõik kooliga seotud inimesi – ka lapsevanemaid.

Soome koolides on riiklikult heakskiidetud kooliheaolu mõõtmine, mida saab teha vastava internetiportaali kaudu (meie koolituskeskus ELLU teeb koostööd selle portaali loojatega ja omab luba mõõta kooliheaolu Eestis samade kriteeriumide alusel).

Koostatakse koolide, piirkondade ja kogu riigi kooliheaolu näitajatest heaoluprofiile, kus tähtsamad valdkonnad on järgmised: hinnang väga laias mõttes koolikeskkonnale (kooliõuest kuni koolisööklani), psühholoogiline mikrokliima ja sotsiaalsed suhted koolis, väga erinevad eneseteostusvõimalused koolis ja igakülgset tervisenäitajad, ka psüühiline, vaimne tervis ja koolistressi tase.

Kooli, kus positiivselt mõjuvad väärtused aitavad luua meeldivat koolikeskkonda, võib nimetada **osavõtlikuks kooliks**.

- **Osavõtlik kool** on kool, kus iga koolis töötava, õpetava ja õppiva inimese isiksus on tähtis, vajadused, mured ja probleemid märgatud, arvesse võetud, ning abi, lohutust, tuge, sõbra-õlga ja vanema elukogemust pakutud abiks lahenduste leidmisel.
- **Osavõtlik kool** on kool, kus igaüks läheb korda, ta on heakskiidetud just sellisena, nagu ta on – olgu siis nii võimekas, vähem võimekas, tubli, edukas, õpiraskustega, haige või nii terve kui tahes.
- **Osavõtlik kool** on kool, kus koolis on hea olla, inimsuhted on soojad ja hoolivad. Üksteisega suheldakse austusega. Koolikeskkond ei ole mürgine ega konkurentsi-võistlust täis, vaid üksteisele tuge ja innustust pakkuv.
- **Osavõtlik kool** on kool, kus üksteisest hoolitakse koolijuhist koristajani ja abiturientidest tasandusklassi õpilaseni, edukast sportlasest ratastoolilapseni.
- **Osavõtlik kool** on kool, kus tähtsustatakse inimest ja tema mõtteid, tundeid, arengut.

Sellise kooli arendamiseks on vaja kõigi osapoolte pingutusi, mis algavad avalikest aruteludest kooli väärtuste üle, et mõista, millisel moel mõjutavad olemasolevad, aga võib-olla teadvustamata väärtushinnangud koolikliimat ja omavahelisi suhteid.

Järgnema peaks kooli mikrokliima analüüs, kus kõik erinevad osapoolsed saavad anda hinnangu olemasolevatele suhetele ja probleemidele.

Kui koolis on palju pingeid, siis võib seda nimetada Peter J. Frosti järgi „emotsionaalseks mürgiks“, mille tekkimisel on palju põhjusi alates tavaliselt juhtkonna vigadest kooli mikrokliima kujundamisel ja lõpetades piirkonna eripäradega, mis mõjutavad kooli:

- Mäng rahade ja eelarvetega, millega kaasneb ebaõiglane, isiklikel suhetel põhinev, varjatud reeglitega töö tasustamine.

- Juhtkonnas on väga oluline poliitiline aspekt, juht on „poliitiline loom”.
- Esitatakse pidevalt uusi, muutunud kõrgeid nõudmisi ja tehakse ümberkorraldusi.
- Toimuvad igasugu „edutamised” ja „alandamised” nii ametipostil kui ka seltsielus.
- Lugupidamatu, austuseta suhtumine ülemuste poolt ja kolleegide poolt omavahel, avalikkuses tehtav kriitika või lausa „näkku sülitamine”.
- Uute ja staažikate, noorte ja vanade, meeste ja naiste eristamine palgas, tunnustamises, tööülesannete andmisel.
- Komme nautida konkurentsi, pinget, üksteise alandamist, salasuhteid, kuulujutte, ebamoraalsust tööl, olgu siis juhtide või kogu seltskonna poolt.
- Isikliku ja pereelu probleemides üksteise suhtes täielik ükskõiksus, möödaelamine, osavõtmatus ning suhtumine, et tööelu-karjäär on võrratult tähtsam ja eelistatum kodu, pere, tervise ja vaba ajaga võrreldes.

Erilist pingestatust ja emotsionaalset mürgisust sisaldava kooli mikrokliima korral väljenduvad olukorrad väga valuliselt ja enne, kui saab hakata üles ehitama positiivse mõjuga koolikultuuri, peab need emotsionaalset mürki tekitavad põhjused kõrvaldama.

Väga korrast ära mikrokliimaga koolides (või ettevõtetes) on probleeme palju ja inimesed tunnevad ennast väga halvasti (Peter J. Frosti järgi „Mürgised emotsioonid“ Tallinn 2003):

- Probleemid „oksendatakse” üksteisele näkku.
- Puuduvad vajalikud „inimsillad”.
- Keegi ei kannata ega oska kanda vajalikku „kaitseriietust”.
- Puuduvad väljaõppinud „valuohjajad”, teiste valuga samastujad.
- Teistest hoolivad inimesed on ise läbi põlenud, kuna neil pole emotsionaalsete probleemide ja valuga tegelemiseks vajalikku ettevalmistust.
- Heatahtlikud liidrid on muutunud apaatseks, eraldiolevaks või hoopis haigestunud.
- Terve enesekaitsega inimesed lahkuvad või vallandatakse.
- Kõigile on ilmne vajadus „tervete suhete” järele, sest omavahelised suhted on kas haiglased või üksteist ärakasutavad.
- Mõnel juhul võib olla pidev vajadus kaitsta oma inimesi suurenenud, ebaõiglaste nõudmiste ja kontrolli eest.
- Suurenenud nõudlus inimeste järele, kes tahaks ja suudaks ära kuulata äkki kasvanud töömured, oleksid isehakanud terapeutid, päästjad.
- Vajatakse inimesi, kes oleksid puhvrid, rahutagajad või „emotsionaalsed tuletõrjujad”.
- Inimesed tunnevad, et neid on töö- või õpingukaaslaste poolt reedetud.

Koolikultuuri parandamiseks pole muud võimalust, kui selle eestvedajaks peab olema kooli juhtkond, vastasel juhul toimub vastandumine ja pingestatus suureneb veelgi erinevate osapoolte vahel. Olen korduvalt näinud kõrge koolikiusamise tasemaga koole, kus pinged algavad juhtkonna ja õpetajaskonna omavahelistest suhetest.

Meie-tunde kujundamiseks ja tugevdamiseks saab palju ära teha.

Kooli suhteid positiivselt mõjutava väärtusruumi loomine on omaette eesmärk ja vajab palju pingutust ja tähelepanu.

Hea kooli väärtusruumi iseloomustavad kõrge emotsionaalse intelligentsusega seotud väärtused:

- Iga inimene on tähtis – iga laps on tähtis!

- Tarkus ja elutarkus – iga õpilase ja õpetaja teadmised, informeeritus, kogemused ja asjatundlikkus.
- Elu on väärtus – tõsidus, pühadus ja traditsioonid.
- Tõde ja ausus – töös, saavutustes, suhtes.
- Eneseväärikus, eneseaustus ja teisest lugupidamine.
- Koos on kergem, rõõmsam ja edukam.
- Vabadus ja võrdsus, teistega arvestamine.
- Turvalisus, julgus ja rahu.
- Pühendumus, vastutustunne, kohusetunne.
- Eneseteostus, töökus, loomingulisus.
- Toetus, innustus, tunnustus, julgustus, abivalmidus.
- Heatahtlikkus, sõbralikkus, lähedus, mõistmine.
- Ilu, puhtus, ülevus, vooreslikkus.
- Elurõõm, koolirõõm, helgus, positiivsus.
- Tasakaal, harmoonia, kord ja süsteem.

Avalikud ja kokkulepitud ühised väärtused mõjutavad kooli argipäevaolu – aitavad ennetada konflikte ja arusaamatusi, võimaldavad leida õigeid „kaalukeeli“ ja teha valikuid konfliktide lahenduste otsimise korral, mõtestavad ühised ettevõtmisi, koostööd ning aitavad vältida suhtepingeid ja koolistressi.

Kui kooli kõik õpilased, õpetajad ja kõik teised osapooled on osalenud, on olnud kaasatud väärtusaruteludesse; nad teavad ja kiidavad heaks ühised väärtused, siis hakkab kooli psühhosotsiaalne mikrokliima ka vähehaaval paranema ja suhted muutuvad soojemaks.

Sellest võidavad kõik, eelkõige aga lapsed ja noored, kes vajavad kasvamiseks, arenemiseks, õppimiseks ja loominguks häid suhteid ning positiivset õhkkonda koolis.